

ČERNÁ SANITKA: ZNOVU V AKCI

HOAXY, FÁMY, KONSPIRACE

PETR JANEČEK

PODĚKOVÁNÍ

Tuto knihu věnuji všem svým studentkám a studentům, kolegyním a kolegům a spolupracovnicím a spolupracovníkům, kteří se o její vznik obrovskou měrou zasloužili.

V neposlední řadě také všem obdivovatelům produktů kolektivní imaginace, jako jsou hoaxy, fámy, současné pověsti, pověry a konspirační teorie, ať už se jim věří, či nevěří.

Homo narrans stále žije.

OBSAH

ÚVOD	9	5G	56
<i>MĚSTSKÉ LEGENDY JSOU MRTVÉ!</i>		Pravda o chemtrails	59
<i>AŤ ŽIJÍ... HOAXY A FAKE NEWS?</i>		Nový světový řád	61
		COVID-19	62
1. HOAXY A FAKE NEWS	14	Juvenilní justice	64
DEZINFORMACE VĚKU		Dvojičky	67
SOCIÁLNÍCH SÍTÍ		Přistání na Měsíci	68
Jak vyléčit koronavirus	14	Židovské spiknutí	69
Koronapárty	18	Václav Havel a tajemství havloidů	69
COVID test	21	Štefánikova smrt	71
Covid-19 je podvod	22	<i>Konspirační teorie jako moderní</i>	
Koronavirus jako výdělek	27	<i>mytologie</i>	73
Modrá velryba	28		
Převařené mléko	35	3. ZÁKEŘNÍ CIZÁCI	
Bonsaj koťátka	37	ZNOVU NA SCĚNĚ	82
Krádež přes mobil	38	XENOFOBNÍ A RASISTICKÁ	
Evropská unie a zelí	39	VYPŘÁVĚNÍ	
Zaplacení demonstranti	40	Muslimka a peněženka	82
Konec světa v roce 2012	43	Vietnamský obchod	88
<i>Sdílejte, než to smažou:</i>		White Lives Do Not Matter	91
<i>Od hoaxů k fake news</i>	44	Muslimova pomsta	93
		Změna operátora	95
2. NÁHODA? NEMYSLÍM SI!	52	Student z Afriky	98
KONSPIRAČNÍ TEORIE JAKO		Muslim v letadle	99
SOUČASNÝ FOLKLOR		Sudetští Němci vracejí úder	100
Adrenochrom	52	Sudeťácká sestra	101
QAnon a válka celebrit	55	Nákupní trik	102

Pivo zdarma	103	Kočka v letadle	126	Větší než malé množství	150	Cikán ve sloupu	174
Pro dobrotu na žebrotu	103	Piraně na koupališti	127	Lysohlávky	151	10. FIKTIVNÍ LEGENDY REÁLNÉHO SOCIALISMU NORMALIZAČNÍ Pověsti a fámy	176
Dítě na kmíně	104	Lov na tetřeva	129	Skvělý nález	152	Přísný vratný	176
Záhadná úmrtí	105	Čivava a hlava	130	Nacistické LSD	152	Zatopený stroj	179
4. CIZÍ NEŠTĚSTÍ, NAŠE POTĚŠENÍ POVĚSTI A FÁMY O OMYLECH, ZÁMĚNÁCH A ÚRAZECH	108	6. SEX, LÁSKA, MANŽELSTVÍ POVĚSTI A FÁMY O INTIMNÍCH VZTAZÍCH	134	Převrácená toitoika	153	Americký džíp	180
Výherní tiket	108	Pokažená večeře	134	8. LEGENDY VEŘEJNÉ DOPRAVY POVĚSTI A FÁMY O HRMADNÉ DOPRAVĚ		Husákovy polibky	181
Sportka	109	Faux pas	135	Poslední polibek	156	Dětský omyl	182
Lístek na Ortel	110	Dneska na to skočíme!	136	Omluvný dopis	157	Poprvé na Západě	182
Sněhuláková pomsta	110	Aprílový žertík	137	Záhadná porodnost	159	Recyklace	183
Nečekané dědictví	112	Chůvička	138	Nebezpečné přistání	160	Vyměněné kočárky	184
Boty přes drát	113	Amatérské video	138	Muž pod sedačkou	160	Česká televize	184
Překnutí na scéně	114	Rafinovaná pomsta	139	Pankáč učitelem	161	(Ne)podařená sebevražda	185
Japonské nedorozumění	114	Rozhodná nevěsta	140	Triky na revizora	162	Muniční sklad	186
Posttraumatický šok	115	Pokažená svatba	141	Nesmějte se revizorům	163	Zkouška vojenské dospělosti	187
Jak zdravíme ředitele	116	Nedobytná blondýna	142	Tramvaj na Flóře	163	Knedlíky	187
Telefonát na policii	116	Dítě z hvězd	143	Pražští taxikáři	164	Autotransfúze	188
Nevykopaný hrob	117	Citrónová šťáva a mléko	144	Noční tramvaj	165	Nebezpečný seskok	188
Pravá od Mattela	118	Píchnutí špendlíkem	144	9. MYTOLOGIE OSOBNÍHO AUTOMOBILU AUTOMOBILOVÝ A MOTOCYKLOVÝ FOLKLOR		Katakomy pod Palácem kultury	189
Zábava na padáku	118	Strach z otěhotnění	145	Vajíčka na předním skle	168	11. TAJEMSTVÍ TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁNÍ STUDENTSKÝ FOLKLOR AKADEMICKÉHO PROSTŘEDÍ	192
5. NĚMÉ TVÁŘE, HLASITÉ HISTORKY SOUČASNÁ VYPRÁVĚNÍ O ZVÍŘÁTECH	120	Překvapení na lavičce	145	Řidič na mostě	169	Překvapení na pitevně	192
Pes v kufru	120	7. VĚTŠÍ NEŽ MALÉ MNOŽSTVÍ ALKOHOL A DROGY V SOUČASNÉM FOLKLORU	148	Motorkářský trik	170	Mise na Mars	193
Věrný pejsek	121	Vinný sklípek	148	Černé dodávky	171	Překvapení na kolejích	194
Koza a vlak	123	Hemoroidy	148	Tajné radary	173	Nebezpečný spolubydlící	195
Pes přítel člověka	125	Lógr	149	Brežněv a stopař	173	Zkouškové období	196
		Muž, který přemočil autobus	149			Barometr	198
		Koronapivo	150				

Vzdělanostní úroveň	199	Spaní na batohu	224
Poslední otázka	199	Svíčka a námořník	225
Nejlepší diplomka	200	První cigareta	225
Vytrénovaný profesor	201	Řasa ve výstřihu	225
		Náušnice	226
12. KRVAVÉ KOLENO DĚTSKÁ STRAŠIDELNÁ VYPRÁVĚNÍ, FÁMY A HRY	204	Svatba a modrá barva	226
Krvavý dědek	204	Přenášení nevěsty	226
Klekánice	207	Svatební pověry	227
Klekánice a Franta	208	Věšení prádla	227
Meluzína	208	Kočárek	228
Zlý chlap a lišky	209	Pohřebák	228
Úchylný lékař	210	Úmrtí na patře	228
Duch ve školní šatně	211	<i>Současné pověry jako sociální praktika</i>	229
Mlýn u potoka	212	POZNÁMKY	232
O zlaté noze	213	EDIČNÍ POZNÁMKA	243
Vraždicí klauni	214	VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE	244
13. POSLUUCHEJ, JSEM TROCHU PověřIVEJ SOUČASNÉ PověRY A PověŘEČNÉ PRAKTIKY	218	ABSTRACT	254
Nešťastná třináctka	218	O autorovi	256
Černá kočka	220	O ilustrátorovi	257
Kominík a čtyřlístek	221	ZNÁTE NĚJAKÉ PODOBNÉ PŘÍBĚHY?	259
Klepání	221	KDE OVĚŘOVAT DEZINFORMACE?	261
Kanál	222		
Zebra	222		
Zelený trabant	223		
Jiskřící trolejbus	223		
Zlodějské pověry	224		

ÚVOD

MĚSTSKÉ LEGENDY JSOU MRTVÉ! AŽ ŽIJÍ... HOAXY A FAKE NEWS?

Jen málokterý badatel, ať už působí v kterémkoli vědním oboru, se cítí nad věcí v okamžiku, kdy mu předmět jeho zájmu začne doslova mizet před očima. Mnohého vědce během takové chvíle zachvátí panika: *Musím vyzkoumat, co se dá, dříve než to, co studuji, navždy zmizí*, začne se mu honit hlavou. *Musím pro budoucí generace dokumentovat každý, i ten sebemenší detail předmětu mého zájmu, protože budoucí pokolení už nebudou mít možnost se s daným jevem setkat*. A nakonec se v myslí vyděšeného badatele může objevit myšlenka na to nejhorší – *co vlastně budu zkoumat potom?*

Folkloristé, tedy odborníci na kolektivní, neformálně šířené „lidové“ texty, praktiky a artefakty, bývají v takovýchto situacích většinou ledově klidní. Podobně se totiž v dějinách svého oboru cítili už mnohokrát (stejně jako jejich oboroví soupeřníci etnologové, etnografové a sociokulturní antropologové). *Mytologie?* V Evropě zanikly dříve, než mohly být důkladně zaznamenány, a podobně tomu bylo i v mnoha dalších oblastech světa. *Pohádky?* V Evropě začaly mizet již v době, kdy začaly být systematictěji sbírány, tedy v 19. století, aby je nakonec definitivně zlikvidovala průmyslová revoluce. *Tradiční pověsti?* No, těch se, abychom byli upřímní, přeci jen podařilo sebrat o něco více. Ale i tak během pouhých několika desetiletí ze zajímavých dokladů kolektivního myšlení zmutovaly v dětinská vyprávění průvodců na hradech a zámcích a zábavné vložky na informačních cedulích naučných stezek.

Přestože bych měl být – jako folklorista – na podobný zánik teoreticky připraven i u hlavního předmětu svého odborného zájmu, folklorního žánru

současných pověstí (v médiích často – a ne zcela správně – označovaných za *urban legends* neboli *městské legendy*), musím přiznat, že jsem byl rychlostí, s jakou se z českého ústního podání během několika let téměř vytratily, poměrně překvapen.

V letech 2006 až 2008 jsem s pomocí svých kolegů, studentů a spolupracovníků publikoval tři díly komentovaných sbírek českých současných pověstí a fám s názvem *Černá sanitka*. Tato trojice knih se tehdy setkala s poměrně značným ohlasem veřejnosti, která díky nim mohla konfrontovat historiky kamarádů svých kamarádů se skutečností, že nejde o jejich autentické zážitky, ale o specifickou formu soudobého folkloru. Na motivy těchto knih postupně vznikl retrokabaret brněnského HaDivadla (2007), rozhlasová adaptace Českého rozhlasu (2008) a nakonec i čtrnáctidílný televizní seriál České televize (2008). Příběhy z *Černé sanitky*, ať už ve své knižní podobě, či jejich divadelní, rozhlasové či televizní adaptaci, tehdy ve společnosti rezonovaly především díky skutečnosti, že byly celospolečensky živé jejich původní, ústně šířené *predlohy*: děsivé, nechutné, varovné či humorné historiky vyprávěné v úzkém rodinném kruhu, pracovním kolektivu, restauracích, hostincích, kavárnách a cukrárnách, nočních klubech a diskotékách, na studentských kolejích, během školních přestávek a na školách v přírodě, letních táborech a lyžařských zájezdech.

To, že s českými současnými pověstmi (a fámami) začíná být něco v nepořádku, jsem si začal postupně všimnout zhruba v posledních pěti letech. Každý rok totiž na vysoké škole, kde přednáším, dávám studentům prvních ročníků, které chci seznámit s tím, co je to současný folklor, přečíst několik nejznámějších příběhů z prvního dílu *Černé sanitky*. Následně se jich ptám, zda z nich někdo někdy slyšel alespoň jeden z uvedených příběhů. V prvních letech se vždy ukazoval celý les rukou. Po roce 2015 začaly ruce poměrně razantně ubývat. V roce 2019 se poprvé nezvedla ani jediná. Samozřejmě, výpovědní hodnota tak malého vzorku je velice omezená, přesto ale ilustruje trend, který znám z mnoha dalších zemí světa od informačně lépe zásobených kolegů. Současné pověsti a fámy (či, chcete-li, městské legendy) jsou, v souvislosti s generační obměnou, v *dnešních euroamerických společnostech pomalu zanikajícím žánrem*. Tyto společnosti totiž za oněch více než deset let, které uplynuly od

vydání posledního dílu *Černé sanitky*, v souvislosti s nástupem nových technologií a souvisejícími proměnami životního stylu, poměrně radikálně inovovaly skladbu svých folklorních repertoárů. Nové nastupující generace mileniálů a generace Z, vyrůstající s chytrými mobilními telefony a na elektronických sociálních sítích, nyní disponují specifickým kulturním věděním a razantně odlišnými sociálními praktikami. V jejich folkloru dominují nové žánry dneška: *internetové memy* (nahrazující ústně vyprávěné anekdoty a vtipy), popřípadě *hoaxy, fake news, konspirační teorie a creepypasty* (nahrazující současné pověsti a fámy, které byly ještě před několika lety tak atraktivní). Právě současné pověsti a fámy pro dnešní mladé lidi často představují obtížně pochopitelný (a trochu trapný) doklad doby, ve které se lidé bavili nesmyslnými historkami o stopaři se škrťící strunou, studentce zavražděné na koleji a kočičím drápku v čínském občerstvení. *OK Boomer*.

Nová publikace ze série *Černá sanitka* se – i v této nelehké situaci – pokouší splnit stejný úkol, který začala před více než deseti lety. Jejím cílem je opět představit a populárně naučnou formou interpretovat výběr typických soudobých forem každodenního slovesného folkloru české společnosti; nyní ale s vědomím existence současného, v leccem radikálně inovovaného folklorního repertoáru.

První kapitola *Hoaxy a fake news* proto představuje aktuální žánry, které v dnešní historické situaci „tradiční“ současné pověsti a fámy do určité míry nahradily – specifické typy textů úzce spjaté s proměnami používání internetu a zacházení s mediálním obsahem, které s sebou přineslo poslední desetiletí. Druhá kapitola *Náhoda? Nemyslím si!* se zaměřuje na fenomén populárních konspiračních teorií, které sice existovaly již v minulosti, ale které v současnosti zažívají – také hlavně díky internetu – nebyvalý rozkvět. Následujících devět kapitol se pak zaměřuje na žánry, kterým se věnovaly i předchozí díly *Černé sanitky* – tedy současné pověsti a fámy; realistické příběhy ze soudobé každodennosti, které se údajně stávají „kamarádům našich kamarádů“. Tematicky představují všechny hlavní námětové skupiny těchto textů: xenofobní a rasistická vyprávění (*Zákeřní cizáci znovu na scéně*), historiky o úrazech, záměnách, neštěstích a nehodách (*Cizí neštěstí, naše potěšení*), příběhy o zvířatech (*Němé*

tváře, hlasité historky), historky o sexu a intimních vztazích (*Sex, láska, manželství*), vyprávění o alkoholu a drogách (*Větší než malé množství*), folklor spojený s veřejnou dopravou (*Legenda veřejné dopravy*), automobilový folklor (*Mytologie osobního automobilu*), příběhy ze 70. a 80. let 20. století (*Fiktivní legendy reálného socialismu*) a studentské a mládežnické historky (*Tajemství terciárního vzdělání*). Předposlední kapitola je pak, stejně jako v předchozích dílech *Černé sanitky*, věnována tematicky příbuznému dětskému folkloru (*Krvavé koleno*). Knihu pak uzavírá zcela nová kapitola věnovaná zajímavému (a v této sérii dosud výrazněji nepředstavenému) žánru každodenních pověr (*Poslouchej, jsem trochu pověřčivěj*). Kapitoly věnované v předchozích dílech *Černé sanitky* nepředstaveným žánrům (tedy hoaxům a fake news, konspiračním teoriím a pověrám), jsou pak doplněny stručným závěrečným textem shrnujícím základní rysy těchto textů; jeho přidání k ostatním kapitolám by jen zbytečně opakovalo informace, které může čtenář nalézt v předchozích dílech.

Podobně jako všechny předcházející knihy ze série *Černá sanitka* je i tato publikace v první řadě odborně naučnou publikací, popularizačním způsobem seznamující s výběrem kolektivně šířených textů, doplněných odborným komentářem. Jejím primárním cílem není vyvracet jejich pravdivost, ale ani je přehnaně racionalizovat – spíše pouze představit možné pohledy na ně s pomocí teoretického a metodologického aparátu současných humanitních a společenských věd, především prozaické folkloristiky. Čtenář, kterého zajímá faktografické ověřování jejich pravdivosti, má dnes k dispozici celou řadu užitečných internetových zdrojů, jejichž stručný komentovaný seznam nalezne na samotném konci knihy.

Jak kdysi sdělovala slavná „hláška“ z kultovního televizního seriálu *Akta X*: „Pravda je někde tam venku.“

V Praze dne 8. 10. 2020

1. HOAXY A FAKE NEWS

DEZINFORMACE VĚKU SOCIÁLNÍCH SÍTÍ

JAK VYLÉČIT KORONAVIRUS

Synovec jednoho z mých spolužáků úspěšně vystudoval vysokou školu a nyní pracuje v nemocnici v Shenzhenu. Zapojil se do studie virové pneumonie ve Wu-chanu. Zavolał mi a požádal mě, abych řekl přátelům:

Pokud máte rýmu a kašel – nejedná se o pneumonii koronaviru, protože pneumonie koronaviru se projevuje suchým kašlem bez nachlazení! Toto je nejjednodušší způsob identifikace. Předejte informaci svým přátelům, aby se dozvěděli více o identifikaci a prevenci.

(Odkaz na Dean Repost)

Tento virus Wuhan není odolný vůči teple, zahyne při teplotě 26–27 stupňů Celsia. Proto pijte více horké vody. Můžete poradit přátelům a příbuzným, aby pili více horké vody, aby se zabránilo infekci. Chodte častěji na slunce, pijte horkou vodu. Není to lék, ale je to užitečné, nepoškozuje tělo. Pití horké vody je účinné proti mnoha virům. Vyvarujte se pití chladných nápojů, ledu, nejezte zmrzlinu...!

Doporučení lékaře ohledně koronaviru:

Tchajwanští odborníci poskytují jednoduchý autotest, který můžeme provádět každé ráno. Zhluboka se nadechněte a zadržte dech na déle než 10 sekund. Pokud test úspěšně dokončíte bez kašle, bez nepohodlí, kongescí, těsnosti atd., je prokázáno, že v plicích není žádná fibróza, což v podstatě znamená absenci infekce.

VÝHODNÉ KONZULTACE japonských lékařů, kteří léčí COVID-19. Každý by si měl zajistit, aby jeho ústa a krk byly vlhké, ne suché.

Pijte několik doušek vody každých 15 minut. PROČ? I když virus vstoupí do úst, pitná voda nebo jiné tekutiny je dostanou do jícnu a žaludku. Jakmile je tam, ACIDY v žaludku jej zabijí.

Prosím, pošlete text o koronaviru dalším a sdílejte jej s rodinou, přáteli a se všemi! Postarejte se o každého, ať se svět z koronaviru brzy zotaví.

Typický příklad ukazující, že hoaxy nemusejí nutně varovat jen před fiktivním nebezpečím, ale i před *reálnou*, byť novou – a proto do určité míry neznámou – hrozbou. Takovouto hrozbu v první polovině roku 2020 zcela nepochybně představovala i nastupující pandemie koronaviru Covid-19.

Náš text se začal masově šířit v březnu 2020 jako poplašný, mnohokrát preposílaný řetězový e-mail nebo zpráva či status na elektronických sociálních sítích. Ve stejném měsíci se dokonce ocitl v „Top Ten českých hoaxů“ – vedle související hlasové zprávy z 21. března 2020 o tom, že se nemá při tomto onemocnění používat lék Brufen, jejíž šíření dokonce vyšetřovala policie. Náš hoax měl obecně spíše pozitivní funkci. Jeho cílem bylo v době jeho šíření, kdy v mainstreamových médiích o koronaviru Covid-19 neexistovalo mnoho věrohodných informací, poskytnout lidem alespoň *nějaký* návod, jak podomácku chránit své zdraví před novým, zcela *reálným* nebezpečím.

Skutečnosti, že hoaxy a podobné typy textů nevarují jen před smyšlenými hrozbami, ale mohou do jisté míry plnit i pozitivní společenské funkce – a dokonce předávat zcela *pravdivé* informace – si všimli badatelé fám již v druhé polovině 20. století. „Pravdivé“ hoaxy a fámy se ale vyskytují poměrně zřídka, a až na výjimky pouze ve společensky vypjatých a zcela nestandardních situacích, jako jsou ničivé živelné katastrofy typu povodní, zemětřesení či rozsáhlých požárů. Během takovýchto událostí, kdy se situace mění doslova každým okamžikem, úřady a oficiální „mainstreamová“ média totiž občas nestíhají včas reagovat na neustávající přísun čerstvých a neustále proměnlivých informací a mohou tak vydávat zprávy o aktuální situaci, které jsou nepřesné či přinejmenším zastaralé. V extrémním případech pak nevydávají informace

vůbec a společnost si tak musí jejich absenci kreativně zaplnit sama. Zároveň jedinci, kteří jsou přímo na místě a situaci vidí „na vlastní oči“, ji mohou někdy zhodnotit realističtěji a své informace poslat neformálně dál ústním podáním (či dnes pomocí mobilního telefonu či internetu). Tato informace pak nabyde podoby neověřené, oficiálními zdroji nepotvrzené, ale přesto *pravdivé* fámy. S takovouto „pozitivní“ fámou se osobně setkal i autor těchto řádků v srpnu 2002, kdy Českou republiku zasáhly rozsáhlé povodně. Přibližně ve stejnou dobu, kdy tehdejší úřady ve veřejných sdělovacích prostředcích uklidňovaly Pražany, že je situace zcela v pořádku, potkal poblíž stanice metra Florenc skupinu lidí, kteří vzrušeně debatovali o tom, že se do jedné stanice metra dostala voda a že se bude celé metro brzy zavírat. Poslušen oficiálních informací odmítl uvěřit nějaké „šeptandě“ a „babským tlachům“ a šel do metra. Tam ale zjistil, že kolektivní vědomosti nelhaly: stanice metra se v tu chvíli už uzavírala. Ústní podání v tehdejší vzrušené době opravdu *na okamžik* předběhlo oficiální informace veřejných sdělovacích prostředků. Fáma, tedy neoficiální, neověřená a neinstitucionalizovaná kolektivní informace, byla na pár chvil *pravdou*. Podobným způsobem mohou být fámy pravdivé i v historických situacích, ve kterých jsou masmédiá pod výraznou kontrolou státu. Příkladem může být období druhé světové války, kdy „šeptanda“ a „Agentura Jedna paní“ povídala o situacích na válčistších často informovala pravdivěji než oficiální noviny, rozhlas či filmové týdeníky; či období československého státního socialismu v roce 1953, kdy se fámy o blížící se měnové reformě, oficiálně odmítané, ukázaly být skutečností.

S naším hoaxem o koronaviru je to ale úplně jinak. Tomu, že se jedná o nepravdivou či minimálně problematickou informaci, napovídá již samotný jeho jazyk a použité formulace. Už úvodní „synovec jednoho z mých spolužáků“ nápadně připomíná legendárního „kamarádova kamaráda“ tradičních ústně šířených současných pověstí, kterému se v angličtině říká *FOAF* (zkratka „Friend Of A Friend“ a tyto rádoby skutečné příběhy pak známe jako *FOAFtales*). Odkaz na konkrétní osobu u hoaxů a současných pověstí je pro tyto žánry typickou rétorickou technikou, která má u jejich čtenáře či posluchače vzbudit pocit věrohodnosti odkazem na skutečnou, konkrétní osobu blízkou odesíla-

teli či vypravěči. Tato osoba (*kamarád kamaráda, FOAF*) bývá s odesílatelem či vypravěčem obvykle spojena relativně úzkými příbuzenskými, přátelskými či pracovními vazbami a většinou figuruje v rámci takzvaného *řetězce tří*. V řadě mezi čtenářem či posluchačem hoaxu totiž obvykle stojí ještě dvě další osoby: v našem případě samotný *odesílatel* (1.), jeho *spolužák* (2.), jehož existence je reálná či velmi pravděpodobná, a nakonec jeho *synovec* (3.). Ten bývá nositelem hlavního sdělení a je oním *kamarádem kamaráda*, který je obvykle zcela fiktivní.

Souvisejícím rétorickým „trikem“ zvyšuje věrohodnost našeho textu i snaha o osobní citové zapojení čtenáře hoaxu, která je zřetelná v pasáži: *Zavolal mi a požádal mě, abych řekl přátelům*. Čtenáře má tak podvědomě potěšit skutečnost, že i *on* je nějakým způsobem výjimečný a patří k odesílatelovým blízkým. Spolu s ním je tak součástí jakési imaginární pospolitosti, která si navzájem neformálně předává důležité informace (které ale zároveň nejsou určené pro každého). Stejným způsobem pracovala i následná, stručnější slovenská verze tohoto hoaxu, která dokonce pro zvýšení věrohodnosti používala jméno konkrétní osoby (*Spolužiak synovca Tomáša Bendu, promoval s magisterským titulom a pracuje v nemocnici v Shenzhene. Premiestnil sa do Wu-chanu, aby študoval nový vírus zápalu pľúc. Len mi zavolal a požiadal ma, aby som povedal všetkým svojim príbuzným a priateľom, že ak má niekto nádchu počas prechladnutia, nedá sa preto usúdiť, že ide o koronavírusovú pneumóniu nového typu*). Tyto sociálně-psychologické mechanismy fungují podobným způsobem i u předávání dalších typů řetězových e-mailů. Variantou tohoto přístupu je tak například odkaz na konspirativnost v podobě varování, že se tato informace nedostává jen tak ke každému, či odkazu na soukromé a tajné informace přímo „od zdroje“ – kamarád kamaráda tak může pracovat v nějaké státní či veřejné instituci, které se hoax týká a ze které „vynese“ svým přátelům tajnou informaci, kterou širší veřejnost ještě nezná.

Náš hoax obsahuje celou řadu dalších typických rysů těchto zpravidla fiktivních textů. Zmínit je možné například odkaz na věrohodně a profesionálně znějící, ale neurčitý zdroj informací (*odkaz na Dean Repost*) či časté používání na první pohled odborně vypadajících pojmů, které jsou ale často vytvořeny

špatným či strojovým překladem z cizojazyčného zdroje („ACIDY“ v žaludku nejsou nic jiného než obyčejné *žaludeční kyseliny*). Mnoho hoaxů používá špatný pravopis, především u místních názvů, osobních jmen a odborných termínů. To je opět většinou způsobeno strojovým či podomáckým překladem, často z anglickojazyčného originálu (v tom našem je to například *Shenzen* místo správného *Šen-čen*, nebo *coronavirus* místo správného *koronavirus*).

Některé hoaxy – ale nikoli všechny – obsahují i zcela nesmyslné, nepravdivé informace, které lze vyvrátit i za pomoci znalostí žáka základního školy (*Tento virus Wuhan není odolný vůči teplu, zahyne při teplotě 26–27 stupňů Celsia* – každý ale přeci ví, že lidské tělo má teplotu asi o deset stupňů vyšší, takže by v něm pak žádný virus nikdy nemohl přežít!).

Téměř vždy platným potvrzením skutečnosti, že je daný text pouhou smyšlenkou, je pak prosba o jeho další šíření. Ta bývá obvykle uvedena v jeho závěru (*Prosím, pošlete text o koronaviru dalším a sdílejte jej s rodinou, přáteli a se všemi!*) a zákeřně zneužívá pozitivní lidskou tendenci starat se o své sociální blízké, popřípadě lidstvo jako celek (*Postarejte se o každého, ať se svět z koronaviru brzy zotaví*). Tuto strategii tvůrce hoaxy obvykle přidává pro uspokojení svých potřeb. Těmi obvykle bývá zvýšení sledovanosti, „kliků“ či „liků“ jeho stránek či profilů, popřípadě škodolibá touha vyzkoušet, čemu všemu naivní lidé uvěří, a následně se pak bavit tím, jak si jeho nesmyslný text přeposílají.

KORONAPÁRTY

V posledních měsících se mezi mládeží rozmáhá nebezpečná zábava: takzvaná COVID-party neboli koronapárty. Tento fenomén vznikl ve Spojených státech amerických. Jeho princip je jednoduchý. Člověk nakažený koronavirem, který na něj byl po-

zitivně testován, pozve do svého domova co největší množství lidí, které svolá po sociálních sítích.

Tam uspořádá co nejodvážnější celonoční párty. Účastníci se pak nad ránem rozejdou domů. Po určité době se pak všichni nechají testovat na koronavirus. Ten, kdo se nakazí jako první, vyhrál. Výhrou je někdy uspořádání další párty.

Tato zvrácená zábava mohutným způsobem přispívá k šíření nákazy. Několik lidí, především v USA, už po návštěvě koronapárty zemřelo.

Starost o lidské zdraví patří k hlavním tématům soudobého folkloru a hoaxy a fake news nejsou žádnou výjimkou. V dávné minulosti tomu bylo ale do značné míry naopak. Důležitým námětem folklorních žánrů našich předků, jako byly tradiční pověsti a legendy, byla totiž spíše starost o *duši*. Tyto příběhy tak většinou řešily lidský osud po smrti fyzického těla, na *onom světě*. Velká část z nich proto tvořila vyprávění o tom, jak někdo porušil nějaký nepsaný zákon, pravidlo či zákaz tradiční společnosti, a proto po smrti trpěl – nejčastěji v podobě ducha, strašidla či přízraku, popřípadě v pekle či očistci. Tradiční pověsti jsou tak plné lakomých sedláků, kteří zaživa posunuli mezní kámen, aby si na úkor svých sousedů zvětšili své polnosti, který pak po smrti v podobě trpícího ohnivého muže nosí až do skonání světa po poli; popřípadě krutých drábů a správců panství, kteří se prohánějí po nočních cestách v ohnivém kočáře (mimochodem, přítomnost ohně v těchto vyprávěních odkazuje na trápení v očistci, ve kterém duše hoří studeným očišťovacím ohněm). Moderní a soudobý folklor je evidentně více materialistický a stará se spíše o *tělo* a o lidský osud na *tomto světě*. Vzpomeňme jen na populární příběhy o jehlách nakažených virem HIV, které jsou údajně nastražené v prostředcích veřejné dopravy, o ostrých žiletkách umístěných na tobogánu a podobné varovné a děsivé fámy. Důkazem mohou být i souhrnné publikace mnoha folkloristů o nejrůznějších typech medicínského folkloru, strachem z viru HIV a povinného očkování počínaje a nejnovější zdravotní hrozby, koronaviru Covid-19, konče.

Náš příběh se začal virálně a takřka *pandemicky* šířit po internetu v létě 2020. O údajných „koronapárty“, většinou pořádaných vysokoškolskými stu-

denty, referovalo hned několik amerických a britských médií a vyjádřilo se k nim několik veřejných autorit včetně několika lékařů. Žádný z medializovaných případů (týkaly se především amerických států Alabama, Florida, Severní Karolína, Texas a Washington) ale nepotvrdil existenci večírků, na kterých by se nákaza předávala *úmyslně*. Údajné doprovodné fotografie ukazující mladé lidi společně pijící alkohol z jedné velké nádoby se ukázaly jako odkazující na události několik let staré. Nikdy navíc nebylo nalezeno jediné hodnověrné svědectví či důkaz jejich existence. Podle folkloristů tak tyto informace spadají do soudobé medicínské „mytologie“ – již proto, že mají v historii hned několik přímých předchůdců. Stačí jen vzpomenout až podezřele podobné fámy o večírcích údajně pořádaných homosexuály v 80. letech 20. století, kde se prý podobným způsobem šířil v té době nově objevený virus HIV; semifiktivní individuální verze této nebezpečné praktiky se pak nazývala *bugchasing*.

Příběhy o fiktivní koronapárty jsou do určité míry také kolektivní reflexí zcela skutečných dětských „infekčních“ večírků, které byly před vynálezem očkování v některých zemích pořádány v minulosti (nebo jsou pořádány dodnes, a to v zemích s méně kvalitním zdravotnictvím, popřípadě rodiči, kteří z nejrůznějších důvodů své děti nechtějí nechat očkovat). Cílem těchto aktivit je přimět „přirozenou“ formou děti, aby se na této party cíleně nakazily od infikovaných vrstevníků a tak získaly přirozenou imunitu. *Chickenpox party*, související s planými neštovicemi, tak byly v USA pořádány ještě v 90. letech 20. století.

Další, nesouvisející podobou koronapárty jsou pak večírký pořádané po celém světě (především v Evropě) jako výraz nesouhlasu proti striktní státní politice omezování pohybu a stýkání osob. Ty ale mají ideologický či politický základ a jejich cílem rozhodně nebylo a není cíleně a vědomě šířit nákazu.

COVID TEST

FB přítel z Anglie byl na testech na COVID 19 asi cca před měsícem. Dlouho ho pak bolet nos a občas se mu zničehonic spustila krev z nosu. Z té nosní dírky, kde mu dělali takzvaný stěr. A jednou, když se u televize šfoual v nosu... si vytáhnul – tohle. Nejdříve nevěděl, co to je. Pak si vzal lupu a skoro mu spadla sánka.

Hádejte, co to je? Nevíte? Tak já vám to povím. Tento nanočip vám při takzvaných testech školený zdravotník strčí hluboko do nosu tou dlouhou tyčinkou, co vás až napne. A narve vám nanočip do sliznice. Ten se tam uchytí a pak přes aplikaci v MT-čku podává o vás informace všeho druhu. Bohužel tato testovací vzorka dost často z nosu vypadne, proto je nutné takzvané testy na COVID 19 opakovat. Už chápete, proč vám tvrdí, že test platí jenom 4 dny? Čím máte totiž v nosu víc nanočipů, tím je to pro testování objektu – teda vás – lepší. Na podzim je už připraven nanočip další generace ve vakcíně. A toho se už nezbavíte.

Dle informací do vývoje tohoto prvního nanočipu, co se lepí na sliznici, investoval Bill Gates 20 mil. USD a do nanočipu druhé a třetí generace (ve vakcíně a pod kůží) jenom 400 mil. USD. Následovat pak bude poslední čip a to bude ten podkožní... Bude to totální zichr... Mít nejméně 3 čipy v těle je pojistka, kdyby jste si ten podkožní chtěli nedejbože odstranit. Ten v nosu a z vakcíny vás spolehlivě... práskne.

Další příklad z trojice hoaxů souvisejících s globální pandemií koronaviru Covid-19. První z nich, návod na samodiagnostiku a samoléčbu koronaviru, reagoval na nedostatek oficiálních informací a související informační chaos v počátcích této pandemie (a šířil se v březnu 2020). Druhý příběh o koronapárty se zase snažil komentovat sociální praktiky související s postupným zaváděním opatření snažících se zpomalit šíření nemoci (květen 2020). Třetí, historicky nejmladší (z května 2020), se již snaží vytvořit koherentní „mytologii“, tedy komplexní soubor vyprávění dávajících těmto nahodilým událostem hlubší

smysl. Podstatná část událostí ve světě, a těch globálních především, totiž ve skutečnosti samozřejmě jakýkoli hlubší význam *postrádá* – natož aby byly celosvětově propojeny. Zcela jinak to ale vidí příznivci konspirativního stylu myšlení, kteří vytvořili výše uvedený narativ. Tím není nic jiného než inovovaná konspirační teorie o globálním spiknutí mocných za účelem čipování lidí, které se také věnuje následující kapitola této knihy.

Na závěr pak můžeme pouze doplnit, že na skutečnost, že jde o hoax, upomíná i nedokonalý jazyk textu plný slavismů (sánka, vzorka apod.).

COVID-19 JE PODVOD

Kolega v práci mi vykládal, že ženě jeho bratrance nebylo nějaký ten den moc dobře. Měla zvýšenou teplotu, dušnost a tak. Prostě příznaky koronaviru. Rozhodla se tedy dobrovolně jít na to placené testování. Když přijela do nemocnice, byla tam obrovská fronta.

Zaregistrovala se tam u vstupu do nějakého počítačového systému a teprve potom ji pustili dál, aby si vystála tu frontu na test. Stála tam asi tři hodiny, ale když se fronta vůbec nehýbala, řekla si, že se na to vykašle, nechala se vůbec otestovat, a odjela normálně domů.

Jaké ale bylo její překvapení, když jí druhý den ráno přišla informační SMS, že je Covid-19 pozitivní!

A pak věřte tomu testování...

Jedna z mála nově vzniklých současných pověstí, která se začala v České republice v ústním podání masově šířit v polovině září 2020. Představovala kolektivní vernakulární reakci na „druhou vlnu“ koronavirové pandemie. Zá-

roveň byla jakýmsi indikátorem radikální proměny jejího společenského vnímání, které se na počátku podzimu 2020 výrazně posunulo směrem k daleko většímu skepticizmu ohledně dopadů této nemoci, které občas vyúsťovalo ve verbální odmítání státem vyhlášených regulačních opatření. Autor tohoto textu během jednoho jediného dne, 14. září 2020, čistou náhodou vyslechl celkem *tři* verze tohoto vyprávění, které mu v neformálním prostředí nezávisle na sobě vypověděli účastníci jedné české vědecké konference – vždy v podobě údajně skutečného zážitku ze života blízkých známých jejich příbuzných nebo přátel. O deset dní později se na autorově veřejné přednášce, pořádané v muzeu v Karlových Varech, drtivá většina jejích návštěvníků shodla, že text v minulých dnech také slyšeli. Slova jedné z účastnic: *A na Covid se chtěli testovat kamarádky příbuzní z Chebu. Nevydrželi čekat a za dva dny... :-)* Jednalo se tak o v dnešní době relativně vzácnou, celospolečensky rozšířenou novou současnou pověst, která se masověji šířila ústním podáním. Tak jak je to pro dnešní dobu typické, jejím námětem bylo velmi aktuální téma veřejného zájmu, které bylo výrazně diskutováno v masových komunikačních médiích. Jejím razantnímu šíření napomohla i aktuální společenská kontroverznost tohoto tématu; jak tvrdí přední znalkyně současných pověstí Linda Déghová, tyto texty jsou v první řadě *dialogické*, tedy vybízející k diskusi – a texty s kontroverzními tématy jsou samozřejmě diskutovány častěji a důkladněji.

O pouhých několik dní později se objevila i internetová verze tohoto textu, šířená především na elektronických sociálních sítích, hlavně Facebooku, která byla doplněna obrázkem tří po sobě doručených a protichůdně znějících SMS zpráv o výsledcích testování:

Dobrý den, výsledek Vašeho laboratorního vyšetření covid-19 je NEGATIVNÍ. Oddělení klinické mikrobiologie FN Brno.

Dobrý den, omlouváme se za předchozí SMS, výsledek Vašeho testu je invalidní. Vyčkejte na telefonát od KHS. Oddělení klinické mikrobiologie FN Brno.

Dobrý den, Váš výsledek laboratorního průkazu COVID-19 byl POZITIVNÍ. Vyčkejte v domácí izolaci na kontakt z KHS. Oddělení klinické mikrobiologie a imunologie FN Brno.

Ten získal desítky tisíc sdílení a rozšířil se i na sousední Slovensko. Zde se, díky aktivitám slovenské policie, podařilo vypátrat i jejího pravděpodobného autora: byla jím, dle vlastního omluvného sdělení, paní D., která jej prý vytvořila na základě vyslechnuté ústní verze od svých přátel. Za své klamání veřejnosti se ale jako jeden z mála šířitelů dezinformací dokázala omluvit: *Udělala jsem chybu, že jsem to zveřejnila na základě toho, co mi řekl spolupracovník, a aniž bych si ověřila, že je to pravda. Omlouvám se za to. (...) Nevěděla jsem, že to bude mít takový dopad. Ještě jednou se omlouvám.* Tři SMS byly spojeny do jedné řady zpráv v počítačovém grafickém programu a doplněny odkazem na telefonní číslo 999030, což je placená SMS brána, ze které lze za poplatek masově šířit jakékoli zprávy, často podvodného či klamavého obsahu. Na Facebooku se tato dezinformace začala masověji šířit z účtu s názvem „Ruzena Antolova“. Na skutečnost, že se jedná o nepravdivou informaci, ale poukazuje i samotný obsah údajných SMS: v těch skutečných bývá vždy uváděno jméno, iniciály či rok narození osoby, které byl vzorek odebrán, popřípadě číslo daného vzorku.

Tento elektronický text byl brzy doplněn dalším virálně se šířeným textem, který reagoval na výše zmíněnou, již několik dní ústně šířenou současnou pověst, který získal zhruba polovinu sdílení:

Moje mamka je praktická lékařka. Když někdo volá, že má třeba jen rýmu nebo trochu kašle, musí ho poslat na test. To se stalo i v případě dvou manželů. Mamka odeslala elektronicky žádanku a manželé se šli nechat otestovat. Nicméně po asi 3 hodinách čekání ve frontě to vzdali a odešli. K testování tedy vůbec nedošlo. Jaký byl jejich údiv, když jim přišla sms, že jsou covid pozitivní... A není to prý jediný případ... Co si o tom máme myslet? Opravdu máme věřit, že u nás každý den přibývají tisíce nově nakažených? Nebo jen někdo chce, abychom si to mysleli??? Ty čísla si nemáme jak ověřit... Díky předem za sdílení!

Autenticitu tohoto textu téměř obratem dementovalo Ministerstvo zdravotnictví a internetový server *Manipulátoři.cz*, zaměřený na boj s elektronicky šířenými dezinformacemi, upozornil 25. 9. 2020 na několik logických chyb, které tento příběh obsahuje:

Pokud je někdo poslán na test přes elektronickou žádanku, nečeká na test hodiny. Čekací doba je obvykle maximálně do jedné hodiny, ale většinou je mnohem kratší.

K zaregistrování, poučení a přiřazení konkrétní osoby ke konkrétnímu testu dochází až těsně před testem (po vystání fronty). Až tehdy se zadává vaše rodné číslo do systému a jste vyřazen ze systému žádanek. Než k tomu dojde, zůstáváte v systému a nemůžete dostat zprávu o pozitivním či negativním testu z nějakého střediska, protože je jen na vás, na jaké odběrné místo se objednáte (nebo se dostavíte bez objednání). E-žádanka není fixována na konkrétní místo. Je nelogické, že by někdo vystál údajně hodiny ve frontě, zaregistroval se k testu a pak již nevydržel jen maximálně několik minut na test.

Pokud je člověk vyzván hygienou, že se setkal s rizikovým kontaktem, nebo je zaregistrován lékařem v systému e-žadanek, absolvovat test musí povinně. „Představme si situaci, kdy hygienici pošlou potenciálně nakaženého člověka na test a zanesou ho do systému Chytré karantény. On ale na odběr nedorazí. V tom případě to zjistíme ve chvíli, kdy karanténu ukončujeme. Pokud neuposlechne, tak se může vystavit pokutě. Karanténa je povinná,“ popsala mluvčí středočeské hygieny Dana Šalamunová. Není možné se jen tak nedostavit.

Jako odborníci na folklor pouze upozorníme na skutečnost, že v drtivé většině verzí tohoto příběhu čekají jeho aktéři na odběr tři hodiny – až podezřele to připomíná magické trojí opakování, používané v tradičních pohádkách a dalších folklorních a mytologických textech...

Na samotném konci září 2020 se pak nakonec objevila třetí současná pověst na toto téma, která se velmi brzy transformovala do formy internetového hoaxu, šířeného především na Facebooku. I jeho základní premisa je hned z několika příčin chybná: především, hygienické stanice (včetně KHS, tedy Krajských hygienických stanic zmíněných v textu) v České republice nejezdí

do terénu sbírat vzorky, nýbrž pouze shromažďují údaje o nakažených od testovacích laboratoří:

Někdo nahlásil firmu na kontrolu krajskou hygienickou stanicí s podezřením na covid... Přijeli a přes odpor zaměstnanců posbírali vzorky... Poslední testovaný byl manažer společnosti.

Po pár dnech přichází zpráva že 8 testovaných zaměstnanců je pozitivní na covid. Manažer firmy volá zpět na KHS a říká, že to není možné, aby jim testy vyšly takhle...

Z telefonu arogantním hlasem odpovídá osoba, že co si dovolujeme zpochybňovat jejich práci...

Manažer se omluví a odpoví, že vzorky leží celou dobu na stole v jeho kanceláři...

Tak dlouhé ticho v telefonu ještě neslyšel... Tolik k testování na covid.

Odradem stejné kolektivní skepse – či celospolečenské únavy – z protikoronavirových opatření je i následující konspirační hoax, který se začal masově šířit v polovině září 2020. Jeho autorství bylo jeho šířiteli připisováno celé řadě osobností veřejného života nebo odborníků, nejčastěji MUDr. Miroslavě Skovajsově, která, ač kritička některých vládních opatření ohledně koronaviru, se od něj ale několikrát veřejně distancovala:

Kdyby byla na světě nějaká pandemie, každý z nás bude znát NĚKOLIK lidí z těch, kdo již zemřel nebo na tom je, či byl, hodně špatně... Kdyby byl virus infekční, nemusí nám strkat šťourátko přes krk až do žaludku, našel by se hned kdekoliv, stačilo by šťourátko olíznout...

Kdyby byla nějaká pandemie, světové elity jsou schované a nevychází mezi plebs (viz například španělská královská rodina, denně mezi lidmi, chodí do obyčejných restaurací, do kina, na pláže – aby si hráli jako na hodné a podpořili místní podnikatele...) Kdyby byla nějaká pandemie, nebude nám stačit hadr domácí výroby na držku... (a denně by se vyvážel kontaminovaný odpad, ze speciálních sběrných míst, těch již použitých ochranných prostředků od všech ovčanů...)

Kdyby byla nějaká pandemie, pitvají se mrtví a hledají se urputně všechny dostupné informace o smrtícím viru...

Kdyby byla nějaká pandemie, nemusí dělat statisícům zdravých lidí testy PCR (vymyšlené v 80. letech minulého tisíciletí, kdy žádný covid ještě nebyl, tak jak může určovat tento nový druh viru, že...?), aby se zjistilo, že je někdo pozitivní, protože pozitivní lidi by byli zároveň nemocní...

Kdyby byla nějaká pandemie, tak nebudou nezávislí lékaři a sestry muset natáčet tajná videa, která FB a Youtube zdárně odstraňují, kde nám říkají úplně jinou verzi příběhu, než zaprodanci...

Kdyby byla nějaká pandemie, svět by vypadal po pár měsících úplně jinak...

Jenže on vypadá jinak i tak, ale jak? Vypadá jako svět při pandemii nebo při nastolování NWO (nový světový řád)?

KORONAVIRUS JAKO VÝDĚLEK

Jedné paní zemřela maminka, 92 let, měla mrtvici a lékaři do zprávy napsali, že umřela s covidem. Když se dcera ohradila, že to tam nechce, že to není pravda, že ho maminka neměla, tak jí řekli, ať si to nechá pro sebe, ale že nemocnice díky tomu dostane víc peněz od pojišťovny, tak to tak prý dělají všichni... WTF ???

Další původně ústně šířená současná pověst z druhé poloviny září 2020, která se na počátku října dostala na internet, kde byla šířena v tisících sdílení především na Facebooku. Podobně jako ostatní podobné texty má své paralely v zahraničí (například v USA, kde se objevila již v létě).

Ve skutečnosti se úmrtí na Covid-19 do lékařských zpráv nepíše samostatně; jako příčina úmrtí musí být uvedeno něco jiného. Pandemie koronaviru ve

skutečnosti nemocnice spíše ekonomicky ohrožovala, protože nebylo dlouho jasné, jak vysoké kompenzace za provedený zvýšený počet výkonů nemocnice dostanou.

MODRÁ VELRYBA

Nová hrozba pro české děti: na internetu hrají nebezpečnou hru přezdívanou Modrá velryba. Rozšířila se k nám po elektronických sociálních sítích z ruský hovořících zemí.

Děti během jejího hraní plní různé děsivé výzvy a úkoly, které se pořád stupňují. Musí třeba vstát každý den ve čtyři ráno a dívat se na hororový film, nebo se sebepoškozovat, řezat si zápěstí žiletkou. Posledním úkolem je pak spáchat sebevraždu. V Rusku prý kvůli Modré velrybě spáchalo sebevraždu, nejčastěji skokem z okna nebo ze střechy, přes 130 dětí.

Mediální a následně i společenská hysterie kolem údajné internetové hry Modrá velryba je typickým příkladem takzvané *morální paniky*. Jedná se o společenský proces, během kterého je médii neúměrně zveličeno nějaké nebezpečí, typicky ohrožující děti a mládívce. V případě této hry, jejíž název odkazuje na údajné sebevražedné chování plejtváků obrovských, kteří se prý občas nechají dobrovolně vynést vlnami na mělčinu, jde navíc o nebezpečí do podstatné míry uměle vytvořené a fiktivní.

Princip sebevražedné online hry zvané *Modrá velryba* (v ruském originále *Sinij kit*), známé i pod alternativními názvy *Moře velryb*, *Vzbuď mě ve 4:20* nebo *Tichý dům*, údajně spočívá v dobrovolném plnění celkem 50 úkolů, které hráčům zadává tzv. kurátor, tedy vedoucí hry, který děti individuálně oslovuje pomocí textových zpráv. Tyto nebezpečné úkoly mají za cíl překonání pudu

sebezáchovy; dominuje v nich nucení k sebepoškozování a vyvolávání hraničních psychických stavů. Samotná hra pak má údajně skončit vynucenou sebevraždou v podobě skoku z vysoké budovy. Děti, které ze hry chtějí vystoupit před jejím ukončením, jsou pak údajně kurátorem vydírány. Žádný případ sebevraždy přímo spojený s touto hrou nebyl ale nikde na světě dokumentován. Jediné, co existuje, jsou potenciálně související fotografie drobných sebepoškození, ale neznámého původu.

Jak celá kauza Modré velryby vlastně vznikla? 16. května 2016 informoval ruský bulvární list *Novaja gazeta* senzacechtivým způsobem o nové nebezpečné internetové hře v článku sugestivně nazvaném *Skupiny smrti*. Tato hra měla údajně způsobit minimálně 80 ze 130 úmrtí ruských dětí a dospívajících mezi listopadem 2015 a dubnem 2016. Téměř všechny oběti byly prý členy stejné skupiny na nejvýznamnější ruské elektronické sociální síti VKontakte.com (VK). Ačkoli tento článek hned druhý den kritizovala serióznější ruská média pro jeho neprofesionalitu a nejasný původ jeho zdrojů (údajné oběti této „hry“ spáchaly sebevraždu ze zcela odlišných příčin, většinou kvůli problémům v rodině nebo ve škole, či psychickým onemocněním), začala veřejná diskuse o této fiktivní hře, která se začala šířit z Ruska především do ostatních postsovětských zemí (ale třeba i do Indie). Tato diskuse byla dlouho záležitostí především těchto zemí a byla poměrně krátkodechá. Zatímco v květnu 2016 o této hře v Rusku referovalo 1 618 mediálních zpráv, zájem sdělovacích prostředků o toto téma brzy upadl – po celý rok 2016 se o tématu referovalo v řádech pouhých desítek, maximálně stovek zpráv. K zvýšení zájmu došlo až po deseti měsících, v únoru 2017, kdy si (v reakci na obnovenou ruskou diskusi) tohoto fenoménu s velkým zpožděním začala výrazněji všimnout anglickojazyčná média. Ta začala senzacechtivě informovat o údajné ruské internetové hře, způsobující masové sebevraždy dětí a dospívajících.

Český mediální prostor, dnes do značné míry zpravodajsky závislý na tom anglickojazyčném, začal o Modré velrybě informovat několik týdnů poté. Například článek na bulvárním webu *Expres.cz* z 10. 4. 2017 se sugestivním názvem *Nutí mě řezat se po těle! Svědectví dívky, která propadla smrtící hře Modrá velryba*, referoval o údajné hře takto:

Ruská sebevražedná hra se šíří celým světem. Už je na Slovensku a své podporovatele má bohužel i v České republice! Redakci *Expres.cz* se svěřila odvážná slovenská dívka, které se už ozval správce této hry! Přání bulvárních listů se brzy vyplnilo. O tři dny později vydala, v reakci na potenciální mediální hysterii, oficiální varování Policie České republiky. Po důkladném zmonitorování sociálních sítí můžeme potvrdit, že tato hra se opravdu vyskytuje na území České republiky a bereme ji jako velmi vážnou hrozbu pro českou mládež, oznámila 13. 4. 2017 mluvčí policejního prezidia Ivana Nguyenová. Dobře míněné varování mělo bohužel do značné míry opačný účinek a stalo se zřejmě hlavním spouštěcím efektem následného celospolečenského zájmu o tuto údajnou praktiku. Tiskovou zprávu Policie ČR totiž začala přebírat česká regionální i celostátní média všech typů, včetně hlavního televizního zpravodajství stanic TV Nova a TV Prima. Začala intenzivní veřejná diskuse o tomto fenoménu a razantně vzrostl zájem o něj, chvílemi hraničí s morální panikou. S hraním této hry bylo v té době krátkodobě spojováno i několik případů sebevražd mladých lidí v Česku i na Slovensku; nejvýrazněji sebevražda dvou patnáctiletých dívek, které byly přejety vlakem 8. dubna 2017 v Mlékojedech na Mělnicku. Žádná souvislost zde ale nakonec prokázána nebyla. Realitu a společenskou nebezpečnost údajné internetové hry Modrá velryba hned v počátku zpochybnila i celá řada odborníků, včetně vedoucího projektu E-bezpečí z Univerzity Palackého v Olomouci Kamila Kopeckého a manažera pro internetovou bezpečnost Seznamu.cz Martina Kožíška.

Jak už tomu ale v podobných případech bývá, začaly se také objevovat nejrůznější ostentivní praktiky, s větší či menší mírou vážnosti napodobující údajnou sebevražednou hru; jejich cílem bylo buď varovat, vystrašit, nebo pobavit. V jednom severomoravském městě se tak v květnu 2017 objevily podomácku vyrobené plakátky varující rodiče dětí před Modrou velrybou s následujícím textem:

Vymažte modrou velrybu.

Znáte aplikaci modrá velryba? Jestli ne, tak teď se to dozvíte. Modrá velryba je sebevražedná hra, kterou mají rády především děti. Jestli nechcete, aby vaše děti

modrou velrybu hrály, tak je raději upozorněte, ať to nezkouší. Mohou začít být na hře závislé, a to je to nejhorší, co se může stát. Myslíte, že to jsou blbosti, co říkáme... jste ovšem na omylu, protože už tisíce lidí v Rusku kvůli této hře zemřelo. Tuhle aplikaci totiž řídí nějaký muž, kterého nikdo nezná, ale on ví o vás vše, protože po vás chce přihlášení. Proto kontrolujte dětem mobily (pokud nějaké mají).

Stoupající obavy rodičů, způsobené nejasnými informacemi o této hře, dokumentuje i následující vyprávění jedné z matek ze stejného období a lokality:

Kamarádka sousedka mi říkala, že tuhle potkala kluka, co chodí do třetí třídy a bydlí ve třetím patře jejich domu. Šel vyzvednout její dceru, že spolu půjdou do školy. A ten kluk jí (té mé kamarádce) sám od sebe vyprávěl, že je unavený, protože celou noc nespál. A ona se ho ptala, proč nespál? A on jí řekl, že nespál, protože plnil úkol od modré velryby, že se musí celou noc co dvě nebo co tři hodiny budít na budík. A pak říkala, že ho čeká hned ten den další úkol. Že se musí pohádat s kamarádem a tu hádku nesmí usmířit. Říkala mi to jako matka matce a zajímalo jí, jestli to vědí ve škole. A vím, že to i nějak řešila.

Tamní děti zase měly v oné době o Modré velrybě následující představu:

Modrá velryba je nebezpečná hra, kde musíš plnit úkoly, a když je nesplníš, tak přijde nějaký člověk a ten tě zabije. Je to hra, co musí hrát děti a už z ní není cesta ven. Nejvíce mrtvých dětí je v Rusku, asi 400, na Slovensku už asi 20 a u nás už jsou také nějaké děti mrtvé. Ve škole nám nic o tom neřikali. Hledala jsem si k tomu něco na youtube. První mi o tom psala kamarádka z Lichnova. Je stejně stará jako já.

Na českém internetu se na několik týdnů objevili i vtipálci hrající si na údajné „kurátory“. Brzy se objevily i humorné kolektivní reakce v podobě nejrůznějších anekdot, vtipů a internetových memů, které tento fenomén parodovaly. Kurátorem, který v této hře zadával děsivé úkoly tehdejšímu předsedovi vlády ČR Bohuslavu Sobotkovi, tak měl být český prezident Miloš Zeman, který k němu neměl politicky zrovna vřelý vztah. Údajná varianta Modré velryby se

zase měla nazývat, v narážkách na slavný animovaný film o dobrodružstvích mořské ryby a údajné sebepoškození stoupců hudebního stylu *emo*, „Hledá se Emo“. A jeden tatínek pak prý svým nezvedeným dětem poslal SMS zprávu následujícího znění: *Jo a váš kurátor Modrý velryby jsem já, takže první úkol je vstát ve 4:20 a vyndat nádobí z myčky. Vyříd' to bráchovi, táta*. V roce 2018 se pak tato hra objevila i jako námět jednoho z dílů televizního seriálu *Modrý kód*.

V jiných zemích ale Modrá velryba pronikla do společenské reality daleko výrazněji. V Rusku byl již v květnu 2016 zatčen bývalý student psychologie Filip Budějkin, známý pod přezdívkou Filip Lis (Lišák), administrátor skupiny s názvem F57 na sociální síti VKontakte, která měla být podle některých ruských médií prapůvodní Modrou velrybou. Podle svého prohlášení prý princip hry vymyslel již v květnu 2013: pro zvýšení popularity této skupiny využil fotografií ruské dívky, která se stala na sociálních sítích krátkodobě populární poté, co si vyfotografovala selfie předtím, než se nechala přejet vlakem, o které tvrdil, že jeho „hru“ hrála. Údajně oběti své hry pak o rok později při soudním procesu označil za „biologický odpad“, od kterého měla být společnost „očistěna“. Budějkin, do značné míry obětí beránek morální paniky, byl obviněn z toho, že podněcoval minimálně 16 dospívajících dívek k sebevraždě; prokázány mu ale byly nakonec jen pouhé 2 případy. Podobně byl v červnu 2017 obviněn i moskevský pošťák Ilja Sidorov, který prý do podobné skupiny přidal 32 dospívajících.

Celá kauza byla razantním způsobem politizována především v Rusku. Tak například guvernér Uljanovské oblasti Sergej Morozov veřejně prohlásil, že v Rusku existuje podzemní organizace *nebezpečnější než ISIS*, která prý platí kurátorům Modré velryby za každé zabitě dítě finanční odměnu (dvojnásobnou pak za „nadané děti“). Guvernér Krasnodarské oblasti Venjamin Kondratěv zase tvrdil, že za sebevraždami ruských dětí stojí *mocné skupiny ze zámoří*. 26. května 2017 přijala ruská Duma zákon kriminalizující vytváření skupin na internetových sociálních sítích nabádajících k sebevraždě; ten podepsal ruský prezident Vladimir Putin 7. června 2017, přičemž maximální možný trest za tuto činnost je 6 let vězení. Hlasy ruských folkloristů, kteří od začátku poukazyvali na mytologizující úroveň celé kauzy a její folklorní základ, spočívající ve fámách a pověstech o internetových „skupinách smrti“, které v Rusku ko-

lovaly již od konce 90. let, nebyly vyslyšeny. Přesto v rámci aplikovaného boje proti politizovaným dezinformacím tito odborníci vytvořili praktický analytický „kit“ určený rodičům, školám a neziskovým organizacím, který příčiny této morální paniky dovedně vysvětloval.

Modrá velryba se i ve svém rodišti, tedy Rusku, ukázala být pouhou fikcí. Údajné „skupiny smrti“ byly podle folkloristických výzkumů pouhými uzavřenými elektronickými diskusními prostory, ve kterých děti a mladiství bez dohledu dospělých svobodně probírali „zakázaná“ témata: od pornografie a vulgárních vtipů až k běžným problémům ve škole. Pokusy o zahájení podobných her, obsahujících prvky ARG (Augmented Reality Game, tedy převodu částí online hry do sociální reality), netstalkingu a kyberšikany se tam skutečně občas vyskytly – a byly mladistvými toužebně očekávány. Jejich „kurátory“ ale nebyli žádní starší internetoví predátoři, ale jejich řadoví vrstevníci ve věku 12 až 14 let. Ve své podstatě se tak jednalo o moderní internetovou verzi známé dětské hry „Vadí – nevadí“, okořeněnou o estetizaci smrti a sebevraždy, která bývá pro dospívající často velmi atraktivní. Celá morální panika tak vycházela ze zkreslení a nepochopení specifických forem aktuální kultury dětí a teenagerů, které mohou být pro některé dospělé nesrozumitelné, odrazující, či dokonce odpudivé.

Vláda Saúdské Arábie zase v létě 2017 politicky využila morální paniky, která se vzedmula po smrti dvou tamních dospívajících, kteří údajně hráli Modrou velrybu, aby zakázala padesátku běžných komerčních videoher, včetně těch ze série *GTA*, *Assassin's Creed* nebo *The Witcher*.

Podobné drobné hraniční případy se vyskytly ve více než 20 zemích světa; Modrá velryba ale v podobě, ve které před ní varovala média či vyděšení rodiče, nikdy a nikde neexistovala (podobně jako její nástupce z let 2018 a 2019, zvaný *Momo Challenge*, spjatý s děsivou internetovou postavíčkou). Do značné míry byla pouhou morální panikou, při které hrají hlavní roli masová komunikační média, a to i když o věci referují relativně neutrálně (což se u Modré velryby bohužel příliš často nestávalo). Podle britského sociologa Stanleyho Cohena bývá typickým terčem morální paniky sedm následujících společenských jevů, popřípadě jejich kombinace: 1. Agresivní mladí lidé s nižším sociálním statutem

(často členové subkultur, v minulosti například hudebních subkultur); 2. Násilí a šikana na školách, popřípadě mimo bezpečný prostor domova; 3. Zneužívání drog; 4. Zneužívání dětí, satanistické rituály a pedoflie; 5. Masová média a produkty populární kultury obsahující a údajně propagující sex, násilí a sebevražedné chování (komiksy, TV seriály, filmy na videokazetách, stolní a počítačové hry); 6. Uživatelé sociálních dávek a svobodné matky, kteří zneužívají systém sociální podpory; 7. Uprchlíci a žadatelé o azyl (údajně zaplavující naši zemi a zatěžují náš systém). Modrou velrybu můžeme charakterizovat jako fenomén pátého typu; propojila se ale i s domnělým zneužíváním dětí cizí dospělou osobou a (psychickým) šikanováním dětí mimo bezpečný prostor domova. Historických paralel morálních panik příbuzných s Modrou velrybou nalezneme ve 20. a 21. století celou řadu. V 50. a 60. letech tak děti a mládež údajně ohrožovalo především členství v problematických hudebních subkulturách (mods, rockers; později pak punks, skinheads či emo). Od 70. let dodnes jsou pak údajným vytrvalým nebezpečím videohry, od 80. let pak RPG hry na hrdiny, jako je *Dračí doupě* či *Dungeons & Dragons*. 90. léta se pak nesla ve znamení údajných masových pedofilních útoků a zneužívání dětí. V roce 2014 a 2016 pak zase děti ohrožovali (pro folkloristy pro svůj mytický potenciál rozhodně nejzajímavější) virtuální internetoví démoni jako byl Slenderman a vraždící klauni (*Killer Clowns*; o nich více v desáté kapitole této knihy věnované folkloru dětí).

Nejradikálnější přesah do společenské praxe měla morální panika ohledně Modré velryby zcela nepochybně v zemi svého původu, tedy v Rusku, a to v únoru a březnu 2017. Vedle obrovského množství mediálních zpráv se v té době objevily i varovné plakáty vyvěšené v hypermarketech. Ruským rodičům byla odesílána oficiální varování o masových sebevraždách dětí. Na některých školách probíhaly lékařské inspekce zkoumající, zda tamní děti nepropadly sebevražedné internetové hře. Ve stejné době došlo i k navržení nové legislativy bojující proti „skupinám smrti“ na internetu. Ta souvisela s omezováním přístupu dětí na internet; původní návrh bylo omezit možnost vstupu na internet od 14 let ve věku až po předložení cestovního pasu.

Společenské a politické pozadí Modré velryby možná nakonec nejnvýstižněji shrnuli mladí Rusové ve věku 14 až 16 let, kteří proti panice ohledně

této údajné internetové hře masově protestovali 26. března 2017 v městě Vologda: *Modrá velryba není skutečná. Všechno to byl podvod, aby házeli špínu na internet a umožnili rodičům, aby nám ho zakazovali. Nebo aby nám za to, že jsme pořád na internetu, minimálně nadávali. Takhle jim pro to dali falešnou záminku.*

PŘEVAŘENÉ MLÉKO

S kandál s mlékem! Je to vůbec možné??? A úřady to nevidí ... Věděli jste to?! Mléko v tetrapaku, které se nespotřebuje do konce trvanlivosti, prodejce vrátí zpracovateli. Zpracovatel otevře obal, mléko opětovně převarí a opět zabalí. Mohou tak učinit max. 5 krát!

Zespodu krabice je pod zalepeným záhybem číslo 12345, kde jedno z čísel chybí. Tato chybějící cifra udává, kolikrát už bylo mléko „recyklováno“. Tj. 12 45 znamená, že bylo převařeno 3 krát. Tak dobrou chuť.

Mrkla jsem na to a opravdu. Na krabicích plnotučného mléka, které bylo „v akci“ za 11,90 Kč, chybí v řadě č. 4. Doufám, že alespoň u mléka prodávaného jako čerstvé, nechybí v řadě žádné číslo. Datum spotřeby je cca 1 rok, takže je v krabicích i 5 let staré mléko!!!!!! A protože se krabicové mléko dělá ze sušeného fabrikátu s dobou použitelnosti 5 let, pijete, lidičky, mléko i 10 let staré!!!

Takže si ty sračky za 9,90 Kč kupujte! Dobrou chuť...

Podstatná část hoaxů a fake news se – podobně jako ostatní žánry současného folkloru, od humorných memů a anekdot po seriózní fámy a současné pověsti – zaměřuje na ta nejaktuálnější témata probíraná v masových komunikačních

médiích. Tyto neoficiální, neformálně šířené texty tak vytvářejí svébytný vernakulární, „lidový“ komentář k aktuální mediální realitě, kterou vytvářejí oficiální a institucionalizované veřejné sdělovací prostředky. Stačí jen vzpomenout na desítky textů, které se objevily jako kolektivní reakce na mediální zpravodajství – od černohumorných vtipů o hladových Somálcích, reflektujících pomocí krutého humoru dobové zprávy o tamní občanské válce a humanitární katastrofě v první polovině 90. let 20. století (dodnes oblíbených mezi dětmi), podobně černý humor, který se objevil jako reakce na velké povodně v České republice v letech 1997, 2002 a 2013, až po hoaxy a fámy související s takzvanou evropskou migrační krizí v roce 2015.

Některé – a pro odborníky možná zajímavější – texty ale ignorují masmediální „pěnu dní“ a snaží se komentovat projevy běžně zakoušené každodennosti. Ty pak mívají delší životnost a, podobně jako politické anekdoty o neoblíbených státnících, mívají tendenci se do kolektivního oběhu periodicky vracet. Příkladem takového „každodenního“ hoaxu je náš vytrvalý text, který v České republice koluje již od října 2010. Každých několik měsíců se ale vrací, občas pozměněný, aktualizovaný a doplněný o nové „zaručené“ podrobnosti. Námí uvedená verze je již celkem čtvrtá. Na českém internetu se objevila v zimě 2013 a v posledních měsících se znovu vrací do oběhu.

Není přitom nic platné, že legislativa i technologické postupy výroby mléka výše popsané klamání zákazníků naprosto vylučují. Vysvětlení „záhady“ chybějícího čísla je přitom velmi prosté: číselná řada na obalech slouží pouze k identifikaci výrobního pásu, na kterém byla daná krabice mléka potištěna. Tak například chybějící číslo 1 tak informuje o skutečnosti, že bylo dané balení vyrobeno na pásu č. 1.

Oficiální vyjádření firmy Tetra Pak a dalších institucí, které se na internetu periodicky objevují, mají na omezení šíření tohoto hoaxu jen velmi malý účinek. Přesto zde pro ilustraci uvádíme detailní vysvětlení záhady chybějícího čísla od MVDr. Jiřího Hlaváčka z Odboru veterinární hygieny a ekologie Státní veterinární správy České republiky:

Upřesnění, co znamenají chybějící čísla na obalech: Krabičky se v plničce skládají a svařují z potištěného vícevrstvého materiálu těsně před plněním. Role je

široká několik desítek centimetrů, takže vedle sebe je několik pásů s identickým potiskem. Jakmile se od sebe tyto pásy oddělí, nevědělo by se, z které části role byla daná krabička vyrobena. Proto je každý pás tímto způsobem identifikovatelný. Každý z designů (různé druhy obalů, jejich velikosti) se tiskne v různém počtu pásů – menší obaly (např. 250ml krabičky) jich mohou mít až sedm. Chybějící číslo pak označuje pás, na kterém se tisklo (např. pokud schází č. 4, znamená to, že se design tiskl ve 4. pásu). Takže když se na krabičce zjistí tisková chyba (vzniklá například vadou štočku), chyba v barvách a podobně, ví se, ze kterého pásu byla vyrobena a tiskárna může snadno zjednat nápravu.

BONSAI KOŤÁTKA

A si před rokem se podařilo zrušit jednu www stránku, která je nyní zpátky. Musíme ji znovu odstranit!!!

Jakýsi Japonec v New Yorku pěstuje a prodává kočky, kterým se říká BONSAI KOŤÁTKA. Nevypadalo by to tak špatně, kdyby tyto kočky nekrmil prostředky na uvolnění svalů a nestrkal je do lahví, kde jsou zavřeny celý život!!!

Kočky se krmí trubičkou a druhou trubičku mají na vyměšování. Jak rostou, jejich kosti se formují podle tvaru láhve. Kočky se nemohou pohybovat. Používají se jako ozdoby – dekorace. Tyto zručnosti jsou posledním výkřikem módy v New Yorku, Číně, Indonésii a Novém Zélandu. Máte-li silný žaludek, podívejte se na jeho internetovou stránku nebo jak strkají koťátko do láhve.

Protestní listina musí mít 500 podpisů, proto buďte tak laskaví, okopírujte tento e-mail, vložte do čistého e-mailového dopisu a prostřednictvím skryté kopie rozešlete všem ve Vašem adresáři.

(Nepoužívejte pokyn „Předat dál“). Nezapomeňte napsat svoje jméno.

Příklad ještě starobylejšího internetového hoaxu. Zatímco spotřebitelské varování o číslech na obalech mléka je tu s námi „pouhých“ deset let, srdceryvný e-mail o „bonsaj koťátkách“ se na českém internetu pohybuje již od února 2000, tedy více než dvacet let!

Příběh tohoto hoaxu je velmi zajímavý; celá záležitost vznikla jako hoax v *původním* slova smyslu, tedy humorný podvod nebo žertík, jehož cílem bylo oklamání veřejnosti. Jeho tvůrci vytvořili falešné internetové stránky, které byly od začátku míněny jako nadsázka a svérázný druh humoru. V dřevních dobách internetu na počátku milénia ale podcenili reakce nezkušených uživatelů, na které emocionálně značně radikálně zapůsobilo fiktivní násilí páchané na zvířatech – vznikla proto celá řada internetových petic a dalších aktivistických fenoménů, a to téměř po celém světě. Stránky proto musely být oficiálně zrušeny a jejich tvůrci byli dokonce vyšetřováni FBI. Dnes, když byly původní emoce spojené s „bonsaj koťátky“ zapomenuty, se náš hoax na český internet vrátil znovu. Nekonečný příběh věčných návratů fikce o nebohých koťátkách tak jen dokládá kolektivní fascinaci dnešní společnosti roztomilými domácími zvířaty, kterou využívají a zneužívají nejen hoaxy, ale i další žánry současného internetového folkloru, především memy (u mladších uživatelů) a *pptlore*, popřípadě *Photoshoplore* – tedy roztomilé, často motivační obrázky sdílené v podobě powerpointových příloh či obrázků přeposílaných pomocí hromadných e-mailů (u těch starších).

KRÁDEŽ PŘES MOBIL

Pro majitele mobilního telefonu. Následující informaci berete zcela vážně (ověřeno na Policii ČR), třeba někomu zachrání účet za telefon.

Jde o to, že Vám někdo zavolá na mobil a představí se jako „PROVIDER“ Vodafone, T-Mobile nebo O2 a pak Vás požádá o vyřukání kódu 09 a vysvětlí, že jde o ověření správné funkce telefonu. Podvodníci mají k dispozici prostředky, díky kterým spolu se zadaným kódem přečtou Vaši SIM kartu a pak si vytvoří její kopii s Vaším číslem a veškerá jejich volání budete mít v účtu vy. Současně se objevuje i vir, který zničí SIM kartu a poškodí telefon. Tento vir poznáte tak, že se Vám jako příchozí hovor zobrazí na displeji „A“, „C“ nebo „E“. Rada zní hovory nezvedat a v případě, že Vás někdo požádá o zadání kódu, okamžitě zavěsit.

Protože se podvody začaly praktikovat ve velkém měřítku, předejte sdělení co nejvíce lidem.

Další příklad relativně archaického hoaxu, který se na českém internetu poprvé objevil v květnu 2002, ale který se v posledních letech začal znovu periodicky vracet (ačkoli byl několikrát dementován odborníky i Policií České republiky). Představuje typický varovný text, který domněle „pomáhá“ běžným občanům vyvarovat se údajným nástrahám fiktivních podvodníků, kteří velice často zneužívají moderní technologie.

EVROPSKÁ UNIE A ZELÍ

Otčenáš má celkem 60 slov. Desatero přikázání 40 slov. Americká Deklarace nezávislosti 300. A víte, kolik má slov aktuální vyhláška Evropské unie o prodeji zelí? 26 911!

Politicky laděný text šířený jako seriózní informace během britské kampaně pro Brexit v roce 2016, který se dočkal poměrně velké obliby i u nás. S jeho

nejrůznějšími variantami se setkáváme dodnes, někdy v podobě fiktivní anekdoty.

Toto vyprávění je svébytnou aktualizací letitého fiktivního folklorního „moudra“ kritizujícího přílišnou byrokracii, oblíbeného především v USA (kde je několikrát použil americký prezident Ronald Reagan), ale i v západní Evropě, kde koluje v ústním a tištěném podání minimálně od 40. let 20. století. Vedle nejoblíbenějšího zelí se v ní někdy setkáváme i s vejci. Na americký původ „brexitové“ verze jasně poukazuje poměrně nepatřičná zmínka o americké Deklaraci nezávislosti a především číslo 26 911, které zůstává v téměř všech verzích po celém světě desítky let podezřele neměnné.

A jen pro pořádek: v roce 2006 *skutečně* vznikla evropská směrnice o velikosti hlávek zelí a jejich značení. Měla ale jen 2000 slov a o tři roky později byla zrušena.

ZAPLACENÍ DEMONSTRANTI

Mohutné demonstrace, pořádané v minulých letech v mnoha českých, moravských a slezských městech spolkem Milion chviliek pro demokracii, byly jen obyčejným podfukem.

Velké množství jejich účastníků totiž dostalo za účast na nich zaplacení, nejčastěji od opozičních politických stran takzvaného demokratického bloku. Někteří z nich dokonce od velkých hráčů tahajících za nitky v pozadí, jako je George Soros. Za účast na demonstraci dostávali několik set korun.

Na větší demonstrace, jako byly ty v Praze na Letenské pláni, pak byli demonstranti z celé republiky zdarma sváženi autobusy. Je to pravda, kamarád to sám viděl. A jeden jeho příbuzný dokonce pracoval jako řidič jednoho z těchto autobusů!

Letitá, politicky často využívaná mezinárodní fáma: údajní příznivci nebo voliči ideologicky „nepřátelského“ tábora jsou prý na předvolební shromáždění, politické mítinky, volby či demonstrace organizovaně sváženi autobusy a je jim za účast na těchto akcích placeno. Tyto domněnky nacházíme v průběhu moderní historie v desítkách zemí světa, a to napříč politickým spektrem. Tak například v 30. letech 20. století popisovali čeští novináři a intelektuálové, odmítající vidět sociální a politické příčiny vzestupu Henleinovy Sudetoněmecké strany, jejich politické mítinky jako kompletně placené z nacistického Německa:

Vzpomínáme si jistě dobře na to, jak nacisté v Československu využili každého takového zájezdu Runcimanova, jak mu uspořádali uvítání a desetitisícové manifestace; za peníze, které dostali od Hitlera, svezli do místa Runcimanova nedělního pobytu všechny možné lidi. Aby je sehnali, platili jim dokonce za manifestování mzdu, jak ji ostatně platili vždy všem výtržníkům v Rakousku, Československu, v okleštěném Česku a všude jinde.

(...)

Všichni jsme dobře věděli, protože jsme se to přímo dovídali od těch ordnerů, že dostávají z německých nacistických sekretariátů velmi dobře zaplacení, když se dají naložit do nákladních aut a dopravit na některá místa, kde bylo třeba nactropit výtržností... (...) Odměna za jedno vystoupení činila pro obyčejného muže bez šarže deset čs. korun a stravné, což byl slušný výdělek.

Poválečný státně socialistický režim zase s oblibou popisoval aktivity disidentů jako štědře placené z nepřátelského Západu (tento narativ byl v posledních letech znovu politicky oživen). V nedávné době se v české politice tato domněnka objevila hned několikrát. V červnu 2019 o aktivitách zmíněných v našem textu prohlásil podobný výrok (*Druhá věc jsou demonstrace organizované, na které se sváží lidi zadarmo autobusy z Moravy a ještě jim je za to něco zaplacení*) bývalý prezident Václav Klaus. Tomu ale rozhodně slouží ke cti, že se poté, co zjistil nepravdivost této informace, za její vyřčení – na rozdíl od drtivé většiny domácích i zahraničních politiků – veřejně omluvil: *Před příjezdem*

k rozhovoru na TV Prima jsem z několika zdrojů obdržel informaci o tom, že lidem měla být na nedělní demonstraci nabízena doprava zdarma a někteří za to měli být i placeni. Nezakládá-li se tato informace na pravdě, pak se za její užití v televizním rozhovoru omlouvám.

Podobný výrok pronesl o rok dříve i tehdejší český premiér Andrej Babiš v souvislosti s protestem před Českým rozhlasem 21. 8. 2018, kdy jeho projev přehlušil křik a pískot: přítomní lidé podle něj pracovali na objednávku a byli zaplacení. V USA se v roce 2020 zase masově šířily fámy o násilnických tlupách uskupení Antifa, popřípadě příznivcích hnutí Black Lives Matter, kteří měli být do poklidných, ale vzdálených středostavovských lokalit sváženi autobusy z center amerických měst, placenými (nejčastěji) Demokratickou stranou.

Na lokální úrovni se podobná vyprávění nejčastěji týkají údajného svážení bezdomovců a jejich uplácení, aby volili konkrétní politickou stranu; naposledy se takovéto informace objevily během českých krajských a senátních voleb v říjnu 2020. Svěbytnou variantu této fámy pak představovalo v roce 2018 výrazně šířené tvrzení, podle kterého studentské protesty před českými prezidentskými volbami údajně vedla vnučka jednoho z kandidátů Jiřího Drahoše, financovaná českým podnikatelem Zdeňkem Bakalou. Jiří Drahoš ale žádnou vnučku neměl, přičemž k šíření této dezinformace vydatně přispěla česká „alternativní“ mediální scéna. Dalšími „kandidáty“ na zaměstnávání „profesionálních demonstrantů“ jsou podle soudobého folkloru nejčastěji George Soros nebo americká ambasáda.

Podobně jako u mnoha jiných kolektivních textů tohoto typu je dynamika mezi realitou a fikcí poměrně komplikovaná. Na individuální, dílčí úrovni se s excesy tohoto typu skutečně můžeme velmi výjimečně setkat (hraničním příkladem může být například svážení příznivců prezidenta Miloše Zemana autobusy placenými Stranou práv občanů z Osvětman do Prahy na oslavy 17. listopadu v roce 2015). Téměř nikdy ale nejde o rozsáhlejší aktivity, a už vůbec nikdy o celonárodní či dokonce celosvětově organizované konspirace. Stejně jako jiné fámy či současné pověsti i tento text poukazuje – spíše než na praktiky sociální reality – na předvědění a předsudky, které máme vůči *těm druhým*.

KONEC SVĚTA V ROCE 2012

Moje matka pracuje v kanceláři jedné nejmenované zdravotní pojišťovny, v čistě ženském kolektivu. Když se v roce 2012 začaly v médiích stále častěji objevovat informace o blížícím se konci světa v souvislosti s údajným koncem mayského kalendáře, začaly se matčiny kolegyně stále více bavit o jeho budoucím průběhu a potřebných úkonech, které bude nutné učinit. Zde je výběr:

- Bude potřeba se vyfotografovat a dát si fotografii na lednici, abych věděla, jak jsem vypadala.
- Bude potřeba si udělat cedulku, kterou si dám na šňůrku na krk, na které bude napsáno moje jméno, věk a povolání. Všechno totiž zapomenou, což bude dáno polohou planet.
- Do práce se nedostaneme, protože ten den nebude nic jezdit.
- Bude tma.

Po 21. prosinci se žádná z žen o konci světa už vůbec nezmínila.

Jedny z mnoha vernakulárních reakcí na očekávání průběhu údajného konce světa, který měl podle nepříliš seriózních zdrojů nastat v prosinci roku 2012. Na základě paniky vyvolané bulvárními médii se mezi lidmi šířily i svérázné fámy, historky a praktiky, přičemž ty výše uvedené patří k těm bizarnějším.

SDÍLEJTE, NEŽ TO SMAŽOU: OD HOAXŮ K FAKE NEWS

Pojmy *hoax* a *fake news* jsou v současnosti zřejmě nejčastěji používanými označeními pro kontroverzní a většinou nepravdivé informace, které se stále výrazněji objevují v mediálním prostoru. Tyto termíny jsou ve svém novodobém významu produktem posledních několika let; fenomény, které jsou jimi označovány, ale mají své předchůdce. V poslední třetině 20. století a v prvním desetiletí století následujícího byly podobné jevy známé spíše jako *fámy* či *městské, moderní nebo současné pověsti* (v populárních médiích pak jako *městské legendy* nebo *městské mýty*). Tento typ informací byl tehdy označován pomocí *odborné* terminologie sociálních a humanitních věd, především sociologie, sociální psychologie a folkloristiky (podobně je tomu ostatně dnes u *memů*, tedy soudobé formy internetového humoru, jehož název je odvozen z vědeckého diskurzu, konkrétně pak biologie). U dnešních *hoaxů* a *fake news* je ale tomu přesně naopak – jedná se o laické, neodborné termíny mediálního prostoru, jejichž odborná definice se stále hledá. Jakým způsobem je tedy možné je definovat? Pokusme se o to, ačkoli naše definice, stejně jako mnoho definic podobně aktuálních a neustále se proměňujících jevů, bude nutně prozatímní a pouze pracovní.

Jisté je, že hoaxy a fake news sdílejí několik společných vlastností. Jedná se o informace neoficiální, často neinstitucionální povahy, které jsou většinou předávány s větší či menší mírou neformálnosti. Setkáme se s nimi tedy spíše v podobě statusu na elektronické sociální síti typu Facebook či Twitter, popřípadě přeposílaného e-mailu, než v podobě promluvy politika v televizi či zprávy v seriózním deníku. Ohledně jejich přesného zdroje často panuje nejistota: buď je tento zdroj neznámý, nebo je definován vágně či neurčitě. Hoaxy a fake news se dále často, podobně jako konspirační teorie, mohou tvářit jako alternativa k „mainstreamovému“ mediálnímu zpravodajství. Jejich nejvý-

raznějšími vlastnostmi jsou ale *aktuálnost*, *vazba na mediální realitu* a *výrazný potenciál pro politické či ideologické využití*. Podobně jako jiné žánry současného folkloru (nejvýrazněji memy, anekdoty, vtipy, ale třeba i fámy) se i hoaxy a fake news téměř výhradně zabývají pouze těmi nejaktuálněji a celospolečensky nejatraktivnějšími tématy (např. pandemie koronaviru Covid-19 v roce 2020, tzv. evropská migrační krize v roce 2015 apod.). Tato témata čerpají (podobně jako většina dnešního kolektivního folkloru) nikoli z běžně zakoušené každodennosti řadových občanů, ale z mediální reality, která vytváří sice aktuální, ale do jisté míry virtuální témata veřejného zájmu. Na rozdíl od „tradičních“ současných pověstí a fám, které tato témata humanizovala jejich propojením s každodenností a prostředím, které bylo blízké jejich posluchačům (tj. např. koronavirus by v nich dostal či nebezpečného uprchlíka potkal typický „kamarád našeho kamaráda“ v našem bezprostředním okolí) jsou hoaxy a fake news *odosobněnější*. Tato odosobněnost se promítá i v jejich jazyce: svou povahou, formou a strukturou jsou bližší textům mediálního nebo odborně populárního zpravodajství, jejichž jazyk často (neuměle) napodobují. Současné pověsti a fámy byly naopak bližší anekdotám či podobným krátkým literárním útvarům, používající nejrůznější narativní techniky, včetně nečekaného vyvrcholení zápletky či pointy.

Současný vzestup hoaxů a fake news, který do značné míry vytlačil „tradiční“ současné pověsti a fámy, je způsoben trojicí faktorů.

Prvním z nich je povaha současného internetu, takzvaného Webu 2.0, kde se čím dál více stírá rozdíl mezi profesionály vytvářejícími internetový obsah (*producers*) a pasivními konzumenty, kteří jej pouze sledují, popřípadě sdílejí (*consumers*) – dnes proto hovoříme o takzvaných *prozumentech* (*prosumers*). Ještě na začátku milénia bylo pro běžného uživatele poměrně obtížné vytvořit internetový obsah, který by byl dostupný většímu množství lidí (většinou se jednalo o relativně pasivní přeposílání e-mailů omezenému okruhu osob či přispívání do uzavřených chatů a diskusních fór). V novém, pouhých několika let existujícím světě elektronických sociálních sítí se status na naší „zdi“ může díky jejich algoritmu dostat doslova mezi milióny dalších uživatelů, a to často i bez našeho vědomí.

Druhým souvisejícím faktorem je pak – možná poněkud paradoxně – zájem tradičních „mainstreamových“ médií. Ta totiž dnes z mnoha důvodů stále častěji obsah fake news (a občas i hoaxů) reprodukují či minimálně komentují: je samozřejmě čtenářsky atraktivnější a pikantnější citovat nejnovější prohlášení (ne)oblíbeného politika na Twitteru než jeho nudné tiskové prohlášení.

Třetím faktorem, který hoaxy a fake news zároveň nejradikálněji odlišuje od jejich předchůdců současných pověstí a fám – a který je podle mnoha odborníků jejich nejvýraznější vlastností – je intencionalita jejich šíření. Zatímco „tradiční“ pověsti a fámy bývaly často šířeny v dobré víře, že jde o pravdivé příběhy a informace, popřípadě byly vyprávěny s dobrým úmyslem varovat blízké a přátele, za vznikem podstatné části hoaxů a fake news často stojí někdo, kdo v jejich pravdivost *nevěří*. Tento prvotní šířitel, medicínskou terminologií „pacient nula“ či „supersířitel“, dobře ví, že jde o falešnou informaci, ale přesto ji šíří – většinou z ekonomických či ideologických příčin. Ta se ale poté v druhém sledu často šíří proto, že její recipienti souzní s jejím obsahem, ale někdy i téměř automaticky. Běžná praxe mnoha dnešních uživatelů internetu je totiž sdílení nebo přeposílání textů nebo videí, které ani pořádně nečetli/neviděli nebo s nimi nijak zásadně nesouzní: prostě jen chtějí poskytnout nevyžádaný informační servis svým blízkým (případně si, v případě komplikovanějších sociálních sítí, mnohdy ani neuvědomují, že jej poskytují a v jakém rozsahu).

Hoaxy a fake news mají mnoho společného: jedná se o neověřené či obtížně ověřitelné, často neoficiální, „alternativní“ a velmi často nepravdivé informace, které se dnes stále razantněji objevují ve veřejném prostoru a které se většinou spojují s těmi nejaktuálnějšími a společensky nejatraktivnějšími tématy probíranými v masových komunikačních médiích. Reagují tak primárně na mediální realitu a jejich vzestup je do značné míry spojen s nástupem Webu 2.0., především elektronických sociálních sítí a souvisejícího stále častějšího přebírání jejich obsahů „tradičními“ médii. Jejich současná obliba je ale způsobena především jejich intencionalitou: v posledních několika letech (nejvýrazněji od roku 2013) se stále více přesouvají ze specifických (sub)kulturních prostředí a „alternativních“ webů do mainstreamového prostoru a na

„mainstreamový“ internet a masová komunikační média. Velkou roli při tomto procesu hraje i postupující polarizace (nejen) české společnosti a intencionalního využívání hoaxů a fake news v rámci politické i ekonomické propagandy, souvisejících s hlubšími sociálními a kulturními změnami současného světa.

V rámci těchto procesů se z mnoha hoaxů stávají *fake news*, novotvar, který Collinsův slovník angličtiny v roce 2017 dokonce vyhlásil *slovem roku* – vedle v té době aktuální hračky *fidget spinner* a *komnaty ozvěn* (*echo chamber*, která s naším tématem velice úzce souvisí). Definice hoaxy je poměrně snadná: dle té nejobecnější se *jedná o falešnou zprávu, kterou její tvůrce účelově šíří jako pravdivou, původně za účelem napálení ostatních a vlastního pobavení* (dnes častěji z ekonomických, ideologických či politických důvodů). Hoaxy svým tématem a obsahem souvisejí s fámami a současnými pověstmi, svým společenským užitím zase s kanadskými a aprílovými žertíky. Fake news je – na rozdíl od hoaxů – poměrně obtížné odborně definovat: většina odborníků se shoduje nad prostou definicí, že jde o *falešné, často senzacechtivé informace šířené pod rouškou seriózního zpravodajství*. Jedná se tedy o zprávy, které jsou záměrně a ověřitelně nepravdivé a mohou uvést čtenáře v omyl; účelem jejich šíření jsou často politické, ideologické či ekonomické zájmy, ale i prostá zábava („trolling“). Producent těchto zpráv velmi často (možná většinou) ví, že jde o nepravdivou informaci – na druhou stranu mnoho fake news původně pochází z humoristických či satirických internetových stránek, které – pokud jsou šířeny mimo jejich kontext na Facebooku nebo Twitteru – mohou mnoho uživatelů zmást.

Jak upozorňuje americký folklorista Bill Ellis, fake news ale v první řadě jsou – stejně jako dříve fámy – primárně *politickým aktem*. Využívání falešných a nepravdivých informací v médiích a jejich vydávání za pravdivé bylo běžné i v minulosti; dělo se tak ale většinou v rámci jasně definovaných zpravodajských žánrů a forem, které byly obecně akceptované a čtenářsky relativně srozumitelné. Prvním z nich byla odlehčená zpravodajská zábava, publikovaná většinou v době okurkové sezóny či nedostatku relevantních zpráv, v rámci které byly prezentovány (nejčastěji) humorné současné pověsti a fámy jako potenciálně pravdivé informace na hraně příběhu ze života, soudníčky,

černé kroniky a anekdoty (jedná se o žánry nazývané *fait divers*, *space fillers*, *deadcaters*). Druhým pak bylo zpravodajství vydávané v rámci ospravedlnění výrazných politických aktů mezinárodní politiky, jako je vyhlášení válečného stavu. Jak upozorňuje Bill Ellis, jen v americké mezinárodní politice posledních padesáti let byly fake news spojeny například s vyhlášením války ve Vietnamu (inscenovaný incident v Tonkinském zálivu v roce 1964), první války v Iráku v roce 1991 (falešný incident s údajnými zabitými dětmi z inkubátorů v Kuvajtu z roku 1990) a druhé války v Iráku v roce 2003 (potenciálně falešná zpráva o údajných zbraních hromadného ničení v arzenálu Saddáma Husajna). Podobné příklady bychom našli – u obrovského množství dalších velmocí či supervelmocí, ale i méně mocných státních celků – prakticky v kterémkoli historickém období.

Velká část úvah na téma fake news (ale i hoaxů) se trochu černobílým způsobem zabývá jejich vyvracením, uváděním na pravou míru či ověřováním, popřípadě poukazováním na jejich čistě intencionální, politické šíření v podobě ideologicky laděných dezinformací. Obojí je určitě důležité; při výzkumu těchto textů bychom ale neměli zapomínat na podstatnou skutečnost, že, ač mohou být vyráběny na „trollích farmách“ ve službách kterékoli země na světě, masově a úspěšně se šíří především proto, že padají na „úrodnou půdu“ lokálních předporozumění, kulturních stereotypů a ideových postojů. Folkloristika a etnologické a antropologické vědy obecně by se tak měly snažit přispět k pochopení hoaxů a fake news především tím, že se nezaměřují pouze na tyto *texty*, ale i jejich *kontexty* – především na důkladný výzkum kultury jejich šířitelů a především recipientů. Jak tvrdí americký folklorista Tom Mould, jsou to právě tyto vědy, které jsou na jejich výzkum dobře připraveny – především proto, že hoaxy a fake news často představují paralely či aktualizace tradičních folklorních žánrů (hlavně fám, současných pověstí, ale i anekdot a internetových memů). Také ale i proto, že jsou díky zkušenostem se studiem folkloru vědomy toho, že pravda a víra v určité texty jsou neustále společensky vyjednávány v rámci dialogických performancí, že jsou to právě „lidové“ vernakulární, nativní a emické žánry, které často vytvářejí dojem pravdivosti nějakého textu výrazněji než jeho vlastní obsah, že velký vliv na

„čtení“ těchto textů má jejich neustále proměnlivý sociální a kulturní kontext, a především dynamika sociálních praktik jejich předávání. Folkloristická studia tak – alespoň podle Moulda – mohou ke studiu hoaxů a fake news přispět svojí citlivostí na lokální epistemologie a rétoriky pravdivosti, procesy předávání informací v rámci performance a její vliv na formy, funkce, poetiku a obsah těchto textů a obecně pak na schopnost pochopit nuance vztahů mezi oficiální, institucionalizovanou mocí a „měkkou“, „lidovou“ vernakulární odpovědí na ní, která se často – k úžasu a zděšení oficiálních, mainstreamových a akceptovaných médií a institucí – liší od očekávaných politických postojů a společenských rolí, a to především díky pro kolektivní kulturu typické hravosti, karnevalosti, odporu k elitám, autoritám a expertům, a hlavně pluralitě vernakulárních komunikačních rolí a kódů, mezi kterými může novodobý „lid“ radostně, bezmyšlenkovitě – a v případě hoaxů a fake news někdy i značně destruktivně –, svéhlavě a svobodně „přepínat“.

2: NÁHODA?

NEMYSLÍM SI!

2. NÁHODA? NEMYSLÍM SI! KONSPIRAČNÍ TEORIE JAKO SOUČASNÝ FOLKLOR

ADRENOCHROM

Děti po celém světě jsou unášené a prodávané elitním pedofilním kruhům. Mučí je, znásilňují a vraždí jako součást satanistických rituálních obřadů. Vrahové potom pijí dětskou krev a jedí jejich maso. Krev dětí, které byly předtím, než umřely, vážně traumatizované, obsahuje adrenochrom: přirozenou drogu, kterou produkuje žláza epifyza v mozku.

Adrenochrom je nejcennější droga na světě. Bůh, kterému tito lidé slouží, je Satan. Není to Bůh lásky a slitování. Je jedno, zda vy sami věříte v Satana, nebo ne. Oni v něj věří.

Jedna z nejnovějších, v současnosti globálně nejpopulárnějších – a na první pohled nejfantastičtějších – konspiračních teorií se ve své finální podobě objevila v roce 2020. Její ideový základ a základní téma ale navazují na starší vzory, konkrétně pak na antiliberálně motivované americké politické teorie spojené s takzvanou aférou *Pizzagate*. Ta se objevila v roce 2016 během amerických prezidentských voleb a obviňovala prezidentskou kandidátku Hillary Clintonovou a další demokratické politiky z účasti na pedofilním spiknutí, jehož členové se měli setkávat v pizzerii Comet Ping Pong ve Washingtonu. V širším historickém kontextu pak tato teorie není již vůbec ničím novým: oživuje totiž imaginární strachy Američanů minulých desetiletí, které zanechaly v je-

jich kolektivní imaginaci výrazné stopy. Těmito strachy byly medializace série problematických výpovědí o údajném masovém sexuálnímu zneužívání dětí v 90. letech 20. století, a především její fantastičtější předchůdce z 80. let: vyprávění o údajném celospolečenském spiknutí satanistů, kteří se měli zabývat stejným typem zavrženíhodné činnosti.

Z původně specificky americké a do značné míry politické konspirační teorie se stal během několika měsíců globální fenomén. Jeho celosvětová atraktivita byla totiž způsobena souvislostí s ještě obecnějšími a ještě archaičtějšími konspiračními představami, které se pravidelně objevují v kolektivní imaginaci: představami o spiknutí společenských elit za účelem únosů a likvidace těch nejbezbrannějších členů naší společnosti – malých dětí. Cílem těchto únosů je získání životní síly z dětských těl za účelem nepřirozeného prodloužení života mocných; tyto elity jsou vykreslovány jako nepřirozeně chřadnoucí, nemocné či neduživé osoby a dětská životní síla je často jediné, co jim může pomoci. Nejstarší verze tohoto motivu pracují se získáváním životní síly z krve, která byla později nahrazena „(pseudo)vědecky“ popisovanými substancemi, jako je právě náš adrenochrom.

Zřejmě nejznámějším historickým příkladem tohoto motivu je „rituální pověra“, od středověku rozšířená kolektivní představa, podle které Židé unášejí a zabíjejí mladé křesťany (většinou mladé chlapce či panny, tedy osoby před dosažením pohlavní dospělosti), z jejichž krve získávají přísadu do rituálního pečiva. Tato představa má svůj odraz v celé řadě lidových písní (především balad), pověstí a pohádek celého křesťanského světa, ale třeba i v *Canterburských povídkách* anglického spisovatele Geoffreyho Chaucera. V inovované podobě se znovu objevila během moderních antisemitských afér druhé poloviny 19. století, jako byla Dreyfusova aféra ve Francii v letech 1894–1899 nebo takzvaná hilsneriáda v českých zemích v 1899–1901, ve které se angažoval Tomáš Garrigue Masaryk.

Vyprávění, která jsou naší archaické konspirační teorii ještě podobnější, pak představují smyšlenky o údajném celospolečenském spiknutí šlechticů, které byly populární v 18. století ve Francii. Náhodná zmizení dětí a mladých lidí (kteří ve skutečnosti často odešli v rámci řízené migrace do některé

ČERNÁ SANITKA: ZNOVU V AKCI HOAXY, FÁMY, KONSPIRACE

Petr Janeček

Ilustrace Nikkarin

Grafická úprava Lucie Němcová

Sazba Matěj Barták

Redakce Jan Řehoř a Zuzana Pallová

Vydal Pavel Jeřábek – Nakladatelství Plot,
Bělohorská 2, 169 00 Praha 6, www.plotknihy.cz,
jako svou 378. publikaci

Tisk Těšínské papírny, s.r.o.

Vydání první, Praha 2020

ISBN: 978-80-86523-367-3